

ПУБЛІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ

УДК 930.2:394.92”1896/1911”

С. О. Якобчук
Інститут української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського

ЛИСТУВАННЯ Ф. П. МАТУШЕВСЬКОГО З М. С. ГРУШЕВСЬКИМ (1896–1911 РР.) ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Здійснено джерелознавчий аналіз комплексу листів Ф.П. Матушевського до М.С. Грушевського. Визначено інформаційну цінність та значення цих кореспонденцій.

Ключові слова: епістолярій, М.Ф. Матушевський, М.С. Грушевський, українська преса.

Федір Павлович Матушевський (1869–1919) – видатний український громадський діяч, письменник, публіцист, один із засновників і активних учасників київського видавництва “Вік”, редактор першої в Східній Україні щоденної газети “Громадська Думка”, співробітник багатьох періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХ століття. Все своє життя ця людина присвятила справі відродження нашої національної культури, громадсько-політичного життя та державності України.

Публікацій, які б пролили світло на його особистість та творчу спадщину, на сьогоднішній день небагато, хоча при цьому не можна назвати це ім'я мало відомим для української історичної науки. У вітчизняних та зарубіжних довідкових виданнях¹ (хоча й не позбавлених помилок) знаходимо короткі повідомлення біографічного характеру та перелік найвідоміших праць діяча. Найбільш змістовні статті, написані на архівних джерелах і мемуарах синів та сучасників Ф.П. Матушевського, були представлені І. Світом² та О. Руденко³, а В. Даниленко присвятив публікацію долі усіх представників родини Матушевських⁴.

Ф.П. Матушевський залишив по собі значну творчу та епістолярну спадщину. Комплекс кореспонденцій цього діяча налічує

близько 300 од. Це здебільшого листи, написані особисто Матушевським, а зворотних вдалося виявити мало. На сьогодні його листування залишається недостатньо дослідженим: лише В. Швидкий у додатку до своєї ґрунтовної монографії, присвяченої О. Лотоцькому, опублікував 43 його листи до Ф. Матушевського⁵. Епістолярій Ф.П. Матушевського до Є.Х. Чикаленка з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського також знаходимо у джерельному комплексі дисертаційного дослідження І.М. Старовойтенко⁶.

Серед адресатів публіциста були відомі особистості його часу: О. Кониський, М. Грушевський, Б. Грінченко, С. Єфремов, В. Доманицький, П. Стебницький, В. Гнатюк, Г. Хоткевич, О. Кобилянська та ін.

Листи до видатного українського історика та громадсько-політичного діяча М.С. Грушевського є досить вагомими в документальній спадщині Ф.П. Матушевського. В нашій статті ми ставимо за мету здійснити аналіз та визначити інформативну вартість даних кореспонденцій. Вони є досить цікавими за своїм змістом і дають можливість простежити не тільки те, як склалися відносини між дописувачами, але й розкрити деякі особливості громадсько-політичного та культурного життя України на початку ХХ століття.

Деякі з вказаних листів вже використовувались як джерельна база для наукових публікацій⁷, але окремо як історичне джерело не розглядалися. У цьому полягає актуальність нашого дослідження.

На сьогоднішній день виявлено 30 листів (обсягом від 1 до 7 аркушів) редактора "Громадської Думки", адресованих М.С. Грушевському. Вони зберігаються у фонді № 1235 ("Грушевські – історики, лінгвісти") Центрального державного історичного архіву України в місті Києві (ЦДІАК). Це листи, написані на аркушах з зошита, листівки, записки, візитні картки. Стан документів задовільний: вони Perezняті на мікрофільми (справа № 634, опис I фонду 1235).

Хронологічно листування охоплює період від 1896 до 1911 року. При цьому слід зазначити, що між кореспонденціями наявні значні розриви. Так 7 листів, візитна картка і записка датовані кінцем ХІХ століття, потім відразу знаходимо листи, написані протягом 1905–1908 років (18 одиниць) та 1911 року (1 листівка). Дві одиниці: візитка і записка – без дати.

Тон листів досить щирий і доброзичливий. З їх змісту видно що М. Грушевський був для Федора Павловича надзвичайно автори-

тетною людиною, старшим досвідченим колегою, до якого можна звернутися за порадою. У привітанні кожного листа засвідчено велику повагу до адресата. “Високоповажаний Михайле Сергієвичу”, “Високошановний Михайле Сергієвичу”, “Шановний Михайле Сергієвичу”, – так розпочинає свої послання Ф. Матушевський.

У комплексі виявлених кореспонденцій міститься багато цінної інформації, зокрема деталі, які можна використати для уточнення фактів біографії їх автора. Так, у листі від 24 грудня 1897 року він пише про намір у 1898 році вступити до університету: “Думав, що буду в університеті, та не пустили мене. Думка така, щоб на той рік вдаритися до Дерпта”⁸. У наступних посланнях Федір Павлович підтверджує здійснення свого бажання, тому можна з упевненістю говорити, що восени 1898 року він став студентом Дерптського університету: “... З осені я в тутешньому університеті на правничім факультеті”⁹. Крім того, маємо інформацію про точну адресу Ф.П. Матушевського під час перших років навчання: “Адреса моя: Г. Юрьевъ Лифлянд[ская] губ[ернія] Техельферская ул[ица] № 18”¹⁰.

З інших листів, датованих кінцем XIX століття, дізнаємося про студентські заворушення 1899 року у Дерпті і закриття навчального закладу на невизначений термін: “Університет наш як і инчі зачинено 24 лютого, а коли відчинять Бог їх відає”¹¹. Окрім того, доходимо висновку, що в цей час Ф. Матушевський починає співробітництво з періодичними виданнями, зокрема “Записками Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка” та “Літературно-Науковим Вісником”, складаючи для них хроніку та бібліографію: “На перший раз надсилаю “хроніку”. ... розпочав реферувати деякі статі в “Вестнику Права”, “Журналі Министерства Освіти”, щоб згодом надіслати до “Наукових записок” ... . Якщо моя “хроніка” придасться то я поспроможу буду надавати і далі”¹².

Чи не найбільшу інформаційну цінність мають листи, датовані 1905–1907 роками, оскільки дозволяють з’ясувати деякі моменти творчого шляху автора, а також розкрити особливості громадсько-політичного життя Києва та України на початку XX століття. Окремо слід виділити інформацію стосовно розвитку національної преси.

Протягом 1905–1906 років основним предметом обговорення дописувачів є проблеми організації видання щоденної української газети “Громадське Слово”, замість якої вийде у світ “Громадська Думка”. В одному з листів визначається спрямування майбутнього часопису: “... знаю тільки, що орган мусить бути безпартійним... . Заява “в Главное управление” послана”¹³ Також дізнаємося імена

представників редакційного комітету та людей, які спонсоруватимуть видання: “Трое людей дали свої вкладки: Василь Федорович [Симиренко] 15 т.р. Володимир Миколаевич [Леонтович] 5 т.р. та Євген Харлампович [Чикаленко] 10 т.р. ... В склад редакції входять окрім поіменованих ще ось хто: Сергій [Єфремов], Грінченки обоє, [Володимир] Дурдуковський, [В.] Козловський* Левицький Модест, [Василь] Доманицький (коли зможе перебувати в Києві)”¹⁴. Цінною є інформація про умови підготовки газети, зокрема, про надзвичайні труднощі, які доводилося при цьому долати. Це й пошук друкарні, і оформлення дозволу, і дискусії щодо спрямування та характеру видання. У листі від 4 листопада 1905 року містяться відомості про плановану дату виходу першого числа “Громадського Слова”, яке, на жаль, “не побачило світа”¹⁵. Зі змісту цієї ж кореспонденції можемо отримати інформацію про час і рішення перших редакційних зборів: “В середу було наше зібрання, на якому я подав думку їхати кільком людям до Петербургу, щоб видавати тим часом газету там, бо петербурзькі друкарні друкують все і не зважають ні на які цензури, ні на які “Главныя Управления”. Пропозицію мою прийнято ...”.

Поряд з цим дізнаємося про умови і особливості політичного життя в Петербурзі та Києві, які створювали перешкоди для видання газети: “... в четвер ранком прийшли депеші й принесли звістку про новий страйк загальний у Петербурзі й скрізь. По людям якось знати, що всі страшенно втомлені боротьбою. Скрізь навкруги панує тяжкий настрій зневіря й розтіч. В самому Києві все зараз неначе завмерло й принишкло, приголомшене страшними подіями останніх днів”¹⁶. Далі знаходимо характеристику психологічної атмосфери в середовищі людей, які стояли біля витоків української щоденної газети: “... всі ми змучені, знервовані, люті і ... почали навіть між собою сваритися. І до сього часу справа з’ виданням дневника не тільки а ні на крок не посунулася наперед, а навпаки навіть заплуталася...”¹⁷.

Крім того, важливою є інформація про вирішення однієї з головних проблем видавців – для якої суспільної групи має призначатися щоденна газета “чи для інтелігенції чи для народу”¹⁸. Також даний лист містить відомості, що дозволяють визначити точну дату виходу першого числа української газети “Хлібороб” у місті Лубни на Полтавщині – 12 листопада 1905 року¹⁹.

Яскраві деталі громадського і політичного життя, опис умов, в яких небайдужі українські патріоти готували до друку “Громадське Слово”, виявляємо на наступних сторінках. Страйкові завору-

шення, виступи військових, запровадження стану воєнної облоги в Києві – усе це, як констатує Ф. Матушевський, мало своїм наслідком те, що “пекуча справа” (випуск газети) все частіше відкладалася. У листі від 1 грудня 1905 року міститься інформація про відміну поїздки до Петербурга, щоб видавати україномовний щоденник безпосередньо у столиці імперії, і про рішення редакційного комітету, спричинені звісткою про появу нових законів стосовно преси. Повідомляється, що українська щоденна газета видаватиметься у Києві і передбачатиметься для народу, а для інтелігенції буде друкуватися журнал “Нове життя”²⁰. Також тут знаходимо переконливе пояснення неможливості перенесення зі Львова до Києва у 1905 році “Літературно-Наукового Вістника” і широку характеристику діяльності громадських діячів, які, незважаючи на труднощі, намагалися прискорити випуск газети, та становища в місті на даний момент²¹.

З листа від 6 січня 1906 року можемо отримати інформацію, що у Києві уже виходить газета “Громадська Думка”, оскільки “Громадське Слово” не дозволив видавати Київський губернатор. З огляду на дату робимо висновок, що до цього часу з’явилося 6 номерів, але даний процес відбувається у дуже складних умовах. “Зараз по 3-ій годині ночі, а я сижу та заготовляю матеріал до слідуючого числа газети. Скрутно так, що най йому. Видавати щоденник при наших умовах, – то каторжна робота”, – писав Ф.П. Матушевський. І треба відмітити, що він особисто поки що незадоволений часописом²². Крім того, маємо відомості про арешт наприкінці 1905 року “найголовнішого робітника” газети Сергія Єфремова, а також про те, що Ф. Матушевський віддає багато сил роботі, виконуючи фактично обов’язки редактора газети: “... мій редакційний портфель .... як фараонова корова худий і писати сам маю дуже мало змоги, бо роблю сам мало не всю “чорну” роботу; в редакції зараз робітників і мало і мало що можуть самостійно робити: не звикли, мову погано знають, техніка невідома”.

У листах та листівках, датованих 1906–1907 роками міститься цінна інформація для характеристики творчої діяльності Ф.П. Матушевського, зокрема його співробітництва із журналами “Нова Громада” та “Літературно-Науковий Вістник”. Для першого він пише нариси з російського життя, а для другого – серію публікацій, присвячених характеристиці та оцінці подій громадського і політичного життя України за поточний 1907 рік (вибори до Державної Думи,

діяльність у ній української громади та інше). Крім того, маємо відомості, що він шукав для свого адресата періодичні видання політико-правового спрямування “Самоуправленіє” та “Вестник Партіи Народной Свободы”²³.

У кількох кореспонденціях за 1908 рік є інформація про подальшу співпрацю автора з “Літературно-Науковим Вістником”, де він продовжує публікувати огляди українського життя²⁴. У листі від 10 серпня 1908 року містяться короткі відомості про В.М. Доманицького. Сповідьсяється, що він хворіє, і Федір Павлович дуже турбується за друга²⁵.

Два останні листи, датовані даним роком, носять відтінок незгодженості і певної напруги у відносинах респондентів. Тут знаходимо інформацію про відмову Ф.П. Матушевського співпрацювати з “Літературно-Науковим Вістником” і пояснення причин цього кроку²⁶. Можна зробити висновок, що Федір Павлович не погоджується з думками Михайла Сергійовича, висловленими у декількох статтях, надрукованих у журналі за 1907 рік. Одна із цих публікацій містила критику на замітку Сергія Єфремова у “Кієвских Вестях”. “... Ви не тільки помиляєтеся, а ще до того робите цілком несправедливі і дуже образливі закиди людям цілком ними не заслужені”, – пише Ф.П. Матушевський. До того ж у листі від 20 листопада 1908 року знаходимо його відгук на працю М. Аркаса “Історія України”, яка була сильно розкритикована М. Грушевським²⁷. Поважаючи останнього як людину і як вченого, Ф. Матушевський вказує йому, що його критика і дорікання не завжди бувають правильними і виваженими.

Останні з виявлених кореспонденцій – це листівка-привітання з новим 1911 роком, надіслана з Сухумі, і візитна картка, надана людині, яка їде до Галичини і прагне зустрічі з М. Грушевським.

Отже, слід відзначити значну інформативну вартість листів Ф.П. Матушевського до М.С. Грушевського. Вони можуть бути використані як джерело для уточнення деталей громадського і політичного життя в Україні на початку ХХ століття. Вміщена в них інформація є важливою для реконструкції подій, пов’язаних із зародженням в межах Російської імперії української національної преси, оскільки дуже детально висвітлено умови та процес підготовки і видання першої щоденної газети “Громадська Думка”. Також можна почерпнути деякі факти життєвого і творчого шляху дописувачів.

Репрезентований епістолярій збагатить собою комплекс джерел, що може бути застосований для дослідження окремих проблем

новітньої історії України, зокрема громадсько-політичного життя першого десятиріччя ХХ століття, історії національної преси, а також з'ясування біографічних даних видатних діячів нашої історії і держави.

Нижче ми подаємо чотири листи Ф.П. Матушевського до М.С. Грушевського, у яких автор розповідає про організацію видання української щоденної газети “Громадська Думка”.

Листи друкуються за автографами, мовою оригіналу. У квадратних дужках розкриваються авторські скорочення та непрописані в тексті імена та прізвища. Збережено мовностилістичні особливості документів. У примітках в кінці кожного з них друкуються легенда (місце знаходження) та вказуються особливості. Зроблено наступні правки орфографії тексту: в російських словах літеру *ѣ* замінено на *е*, а буквосполучення *іе* – на *ие*; у деяких українських словах літери *и* та *ї* замінено на *і*, літеру *і* – на *ї*, а замість літери *ь* вжито апостроф; російські *и* та *э* замінено українським відповідником; деякі слова (такі як: “досього”, “як що”, “де-хто” та ін.) виправлено відповідно до норм сучасного правопису.

З паперів Ф. П. Матушевського

№ 1

Боярка
1/XI [1]905

Дорогий Михайле Сергієвичу!

Вчора я був у Києві довідався, що Вам послано листа у якому Сергій [Єфремов] сповіщає Вас про часопис і подає інформації різної. Але здається, що він не написав Вам про те, на якій підставі матеріальній стоятиме наша будуща часопись. Троє людей дали свої вкладки: Василь Федорович [Симиренко] 15 т.р. Володимир Миколаєвич [Леонтович] 5 т.р. та Євген Харлампович [Чикаленко] 10 т.р. Ваш пайок, коли Ви захочете увійти до компанії прийнято буде з радістю.

В склад редакції входитимуть окрім поіменованих ще ось хто: Сергій [Єфремов], Грінченки обоє, [Володимир] Дурдуковський, [В.] Козловський*, Левицький Модест, [Василь] Доманицький (коли

---

* Ініціал встановлено за редакторським примірником газети “Громадська Думка”, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

могтиме перебувати в Києві). І до сього часу все знаходиться “в ембріональному становищі” з багатьох причин.

Я вже Вам писав, що не знайшлося друкарні, яка б згодилась друкувати українську газету без спеціального дозволу. Йдуть увесь час досить оживленні зносини з Петербургом по телеграфу. Заява була послана у “Главное управление”, але звідти одібрали відповідь, що мало однієї заяви, а треба пашпорт й дипломи видавця й редакторів. Так як мене не було, а пашпорт аж у Харьковського губернатора, то [Євген] Чикаленко послав Сергієві документи. На днях чекаємо відповідь.

Вчора повинні були міністри розглянути й покласти резолюцію на поданю Сергієвому про “Вік”. Сергій [Єфремов] подав його давно, але воно лежало “під сукном”; а тепер [Олександр] Лотоцький знову виволок його на світ і дано ход тому поданю. Може вже сьогодні прийшла звістка.

Завтра ранком я їду у Київ на перше редакційне наше зібранне у Василя Федоровича [Смиренка]. Мусимо остаточно порозумітися. Орган скорше буде безпартійний.

Що там буде на першому нашому зібранню сповіщу Вас зараз. Поки що я дуже мало знаю. Знаєте тепер, опріч якогось настрою загального нервового, трапилося чимало пригод неприємних, що стоять на перешкоді частіше нам бачитися і обмірковувати ситуацію. Про нещастя в родині [Євгена] Чикаленка я вже писав Вам, а забув написати про те, що Сергій й Володарь страшенно також заклопотані тяжким випадком в їх сім’ї: стару Дурдуковську вдарив параліт.

Ну, бувайте здорові!

Міцно обнімаю Вас і вітаю Вашу любу родину.

Ваш Ф. Матуш[євський].

Вітаю д[окто]ра і д.[В.] Гнатюка.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 634, арк. 24–26.

№ 2

Боярка
4/XI [1]905

Дорогий Михайле Сергієвичу!

Десь щодня нетерпляче ждете почти й думаєте: “чи не прийде сьогодні перше число української часописі?” Але замість того

кожний день приносить Вам нове й нове розчароване... І довго ще принеситиме те ж саме... Все навкруги йде наперед, тільки наш віз а ні руш з місця, – тяжкий дуже і не має коней, щоб рушили його.

Я вже в передніх листах коротенько писав Вам про те, що стало на перешкоді тутешнім людям і через що й до сього часу не виходить газета. Перешкоди ті в повній силі тривають й дотепер од самого 18 жовтня. Правда було того дня кілька годин* таких, в протязі яких можна було видрукувати перше число, бо увечері 18/Х генерал Карас видав свій маніфест що все лишається “по-старому”, що друкарі не мають права без дозволу “главного управління” друкувати часописі; таким чином перше число “Громадського Слова”, що мало вийти 20/Х, не побачило світа. Зараз була послана по телеграфу заява у “Главное управление”, але воно відповіло, що “за непредоставлением документов издателя – не разрешается”. Документи послані, але відповіді немає. В середу ранком Олекс[андр] Ігнатович [Лотоцький] прислав депешу, що в середу або в четвер міністри дадуть рішенець. В четвер ранком я виїхав з Києва і не знаю, чи була звістка од [Олександра] Гнатовича, чи ні.

В середу було наше редакційне зібранне, на якому я подав думку їхати кільком людям до Петербургу, щоб видавати тим часом газету там, бо петербурзькі друкарні друкують все і не зважають ні на які цензури, ні на які “Главныя Управления”. Пропозицію мою прийнято, але в четвер ранком прийшли депеші й принесли звістку про новий страйк загальний в Петербурзі й скрізь. Одже доїхать зараз до Петербургу немає способу, а хоч би й доїхав, то друкувати нічого неможна, окрім депеш.

Що воно буде далі – не знати. По людях якось знати, що всі страшенно втомлені боротьбою. Скрізь навкруги панує тяжкий настрій зневіря й розтіч. В самому Києві все зараз неначе завмерло й принишло, приголомшене страшними подіями останніх днів.

Тим часом почала приходити передплата на газету. Вже маємо кілька десятків передплатників, хоч анонсів не зроблено було.

Доходять чутки, що збираються видавати газети, як я й казав попередю, в Полтаві, Катеринодарі, Лубнах, Одесі. Про Чернігів й Харьків не чути. Дехто з нашого редакційного гурту дивиться на такий урожай “неодобрительно”, боячись, що не буде й жодної гарної часописі, але то дурниця, на мою думку. А тим часом поки

---

* Підкреслено рукою Ф.П. Матушевського

ми не маємо ніякої часописі, то не страшно як би й в селах деяких задумали видавати.

Я так рвався до Росії. ... Як не дивився я несимпатично на конституцію, а все ж думав, що новий дух мене обгорне з усіх боків. Правда, новим віє подекуди, але “сморід старого духу” пересилує. От тільки[o], як візьмеш у руки теперішню російську газету, – не кажу вже столичну, а навіть й провінціальну, то справді бачиш що жите вступило у нову фазу. Але од сього ще тяжче робиться на душі, бо бачиш, що жите йде мимо нас, що для всіх прояснюється, тільки не для нас...

На сей раз буде. Їду завтра до Київа. Може про щось дізнаюсь цікаве, – напишу.

Вітаю сердечно дружину Вашу і п[ані] Стефцю, а також доктора і д. [В.] Гнатука.

Ваш Ф. Матуш[евський].

ЦДІАК України, ф. 123, оп. 1, спр. 634, арк. 27–30.

№ 3

1/XII, [1]905 Боярка

Дорогі Маріє Сильвестровно
та Михайле Сергієвичу!

Лист Ваш одібрав перед трьома днями, як раз у той час Коли поспішався до Київу. Думав було відповісти з Київа, але там була така мотанина, стілько збірок, комітетів, комісій, нарад [...], що тяглися 9' рана та аж до півночі, що писати листи годі було й думати; та ще властиво до вчорашнього дня я й не міг подати Вам ніяких певних звісток...

27-го я був у Київі і ухвалено тоді ж було остаточно, що ми їдемо втрюх до Петербургу. З тим я й поїхав додому у ночі, щоб другого дня ік ночі знову бути у Київі, обговорити деталі деякі то-що.

Євген Харлампович [Чикаленко] казав мені, що писатиме Вам. Другого дня ранком приходить звістка про тимчасові закони про пресу. Редакційний Комітет наш раптом збігся і, поміркувавши, постановив: 1) до Петербургу не переноситися, а видавати газету у Київі; 2) замість газети для інтелігенції видавати журнал “Нове життя”. Так що як прибув у вечері до Київа то Сергій [Єфремов] повітав мене з' новою. Коли я запитав Сергія, а як же буде з'

“Л[ітературно-]Н[ауковим] Вісником”, то мені сказано було, що перенесення до Києва Вісника, очевидно, зараз неможливе через непевний стан речей взагалі у Росії, а на Україні – особливо, бо “Вістник”, одірвавшись од рідного ґрунту, де має вже круг передплатників і редакцію, може опинитися у прикрому становищі, коли зірветься знову завірюха, а що вона зірветься і триватиме довго – про се не може бути й розмови. Ба й справді, зараз діється таке, що оце прибудеш увечері до дому, а на ранок не знаєш, чи попадеш до Києва, чи ні. З Харківщиною, наприкла[д], вже третій тиждень не маємо можливости ні листуватися, ні поїхати туди. Листи й газети з Москви й досі не ходять.

Се між иншим, не пустило нас і до Петербургу, бо ми боялися бути цілком одірваними од усього і не спромоглися б там у трьох вести щоденну газету, а якби й видавали, то могло легко трапитися так, що далі Петербурга вона і не пішла б, а якби б пішла, то її конфісковали би у Києві, як і зараз через стан облоги конфіскують деякі часописи. Взагалі стан речей зараз такий, що сьогодні ніхто не може сказати, що буде завтра. Впрочім, з’ подій останніх 3–4 днів видно, що починає запанувати реакція, але не спить і революція, – робота йде страшенна і по містах і по селах. Невдовзі щось скоїться страшне.

Але знову звернуся до газети. Завтра має вийти оповістка про газету. Вчора подано губернаторові заяву. Завтра опівдні обіцяли дати відповідь. Никандр Молчановський казав, що од начальства було “раз’яснение”, щоб “малоруському наречію притеснений не чинить”, але він же сам не радив починати видання поки не знімуть стану облоги. А коли його знімуть, – невідомо.

Вчора вже знайшли помешкання для редакції на Михайлівській[ій] ул[иці], ч. 10 ... А тим часом я й до сього часу не певен, чи виходитиме наша газета. Річ у тому, що до всіх незалежних од нас перешкод, які стояли й стоять на шляху, останніми часами особливо гостро виявилася незгода між співробітниками і де з ким з видавців що до напрямку газети, і я непевен, чи з’явиться завтра положення чи ні. “Мутить” тут [Володимир] Леонтович і збиває Василя Федоровича [Симиренка]; одже держимося ми одним Євген[ом] Харламповичем [Чикаленком], але, як я Вам писав вже якось, обставини його остільки зараз лихі, що він не почуває під собою ґрунту... А в тім, поки що не буду багато про се писати: завтра де що виясниться, то тоді або ж знову напишу, або ж може

й самі почув[е], як приїдете, бо мені Є[вген] Х[арлампович] казав, що Ви маєте приїхати.

Сердечно вітаю Вас обох, п[ані] Стефцю і Кулюню, а також п[ана] доктора і Володимира Михайловича [Гнатюка].

Ваш Федір Мату[шевський].

Син наш має вже зуби і сьогодні мене кусав за те, що я віюся з дому і по три дні не буваю; на другий раз казав поб'є добре батька-волоцюгу.

Вгорі зліва помітка простим олівцем: Матушевський Ф., можливо зроблена рукою М.С. Грушевського.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 634, арк. 39–42.

№ 4

6/1 [1]906. Боярка

З новим роком будьте здорові
дорогі Маріє Сильвестровно, Михайле Сергієвичу,
п.п. Стефцю і Катрусю!

Не писав довгий час, бо запрацювавсь до того, що ледве хожу. Вдома не буваю по кілька день зряду. Оце сьогодні прибув додому, але не для відпочивку... Зараз по 3-ій годині ночі, а я сижу та заготовляю матеріял до слідуєчого числа газети. Скрутно так, що наййому. Видавати щоденник при наших умовах, – то каторжна робота.

Не знаю, чи Ви його вже хоч бачили, бо контора наша ніяк ще й досі не впорядкується. Як що бачили, то напишіть будь ласка, яке вражіння робить газета зробіть свої уваги, – се дуже важно...

Я особисто невдоволений газетою, але коли б Ви тільки знали, при яких умовах доводиться випускати кожне число, то Ви б дивувалися, як можна зробити й те, що є. До всього додати треба ще й те, що в нас віднято найголовнішого робітника – Сергія [Єфремова]: ось вже другий тиждень пішов, як його взято до в'язниці. Обвинувачують “по 126 статті”. Пани наші згодні покласти й 10 тис[яч] за його, але поки що харцизи не дають відповіді.

В ч[ислі] 6, що вийшло сьогодні, як що воно до Вас дійшло, Ви зустрінете, Михайле Сергієвичу, одну річ, яка може Вас вразить: передрук з Вашої статі з приміткою, що се зроблено після Вашої

згоди. Пробачте, що так зроблено: обставини так склалися для редакції, що ту згоду тільки можна було здобути *post factum*... До якого часу ми страждаємо від того, що мій редакційний портфель .... як фараонова корова худий і писати сам маю дуже мало змоги, бо роблю сам мало не всю “чорну” роботу; в редакції зараз робітників і мало і мало що можуть самостійно робити: не звикли, мову погано знають, техніка невідома. А тут ще й [Володимира] Леонтовича нема – його селяне поруйнували, він поїхав додому, а пан нездужає, знервувався, печінка болить. Одно слово – скрутно.

Ну будьте здорові! Братерськи обнімаю Вас. Пишіть бога ради до газети. Вклоняюсь Вашим всім, докторові і п[анові] [В.] Гнатюкові і також прошу писати й їх.

Ваш Федір Матуш[евський].

Вгорі зліва помітка простим олівцем: Матушевський Ф., можливо зроблена рукою М.С. Грушевського.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 634, арк. 43–45.

¹ *Версток В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради : Бібліогр. довід. – К., 1998. – С. 123–125; *Онацький Є.* Українська Мала Енциклопедія. – Буенос-Айрес., 1959. – Т. 3. – С. 936–937; Українська літературна енциклопедія : В 3 т. – К., 1995. – Т. 3 – С. 318; Довідник з історії України. – К., 2002. – С. 457; Українська журналістика в іменах – Л., 1999. – Вип. 6. – С. 198–202; Енциклопедія Українознавства. – Париж ; Нью-Йорк., 1962. – Т. 4. – С. 1492.

² *Світ І.* Федір Павлович Матушевський // Укр. історик. – 1978. – № 1/3. – С. 76 – 89.

³ *Руденко О.Ю.* “Наш перший мученик преси” (Федір Павлович Матушевський) // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 84–106.

⁴ *Даниленко В.* Доля сім’ї Матушевських // Іст. журнал. – 2004. – № 1/2. – С. 8–18.

⁵ *Швидкий В.* Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті роки). – К., 2002. – С. 302–358.

⁶ *Старовойтенко І.М.* Листування Євгена Чикаленка як історичне джерело : Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – 322с.

⁷ *Руденко О.Ю.* Вказ. пр.

⁸ Центр. держ. іст. арх. України, ф. 1235, оп. 1, спр. 634, арк. 8.

⁹ Там само, арк. 16.

¹⁰ Там само, арк. 17.

¹¹ Там само, арк. 14.

¹² Там само, арк. 16–17.

¹³ Там само, арк. 22–23.

¹⁴ Там само, арк. 24.

¹⁵ Там само, арк. 27–28.

¹⁶ Там само, арк. 28–29.

¹⁷ Там само, арк. 31.

¹⁸ Там само, арк. 31–32.

¹⁹ Там само, арк. 33.

²⁰ Там само, арк. 40.

²¹ Там само, арк. 41–42.

²² Там само, арк. 44.

²³ Там само, арк. 60.

²⁴ 1907–1908 роки – період, коли у “Літературно-Науковому Віснику” з’явилося найбільше публікацій Ф. Матушевського (18). Вони друкувалися майже у кожній книжці.

²⁵ Центральний державний історичний архів України, ф. 1235, оп. 1, спр. 634, арк. 63.

²⁶ Там само, арк. 64–67; 71–74.

²⁷ Там само, арк. 69.

Summary

The source analysis was executed for a complex of letters of F.P. Matushevskiy to M.S. Grushevskiy is carried out in article. Significance and information value of these correspondence was determined.

Key words: Letters, F.P. Matushevskiy, M.S. Grushevskiy, ukrainian press.